

Links en rechts in een vertekend perspectief

R. A. Roe

Op het terrein van het politieke attitudeonderzoek is sedert het prille begin strijd geleverd tussen twee soorten onderzoekers: 'eendimensionelen', voor wie er slechts één fundamentele dimensie (b.v. links-rechts) kon bestaan en 'meerdimensionelen' voor wie de werkelijkheid ingewikkelder mocht zijn. Het is verheugend dat door Middendorp (1976) onlangs gepoogd is deze controverse meer bekendheid te geven door een 'kritische' bespreking van mijn dissertatie (Roe, 1975) al ligt zijn bijdrage meer in het feit dát hij iets heeft opgemerkt dan in wát hij heeft opgemerkt. Ik wil niet suggereren dat Middendorp's recensie geen waardevolle informatie en kritiek bevat; het is echter weinig. Veel opmerkingen reflecteren onbegrip voor wat er onderzocht is en waarom, of getuigen van onvoldoende kennis van (methodologische) zaken. De onzinnige insinuaties over vooringenomenheid aan mijn kant en over manipulatie van het onderzoeksmateriaal zijn wel het minst informatief, nog daargelaten dat ze lasterlijk zijn.

Deze repliek bedoelt een aanvulling te geven. Ik wil proberen het vervormde beeld dat Middendorp van mijn onderzoek heeft gegeven te corrigeren in de hoop daarbij tevens de zin van een meerdimensionele aanpak duidelijk te maken. De ruimte die mij ter beschikking staat is gering. Ik zal mij dan ook tot enkele hoofdzaken beperken.

Mijn uitgangspunt is geweest dat voor het antwoord op de vraag naar het aantal fundamentele attitudedimensies de empirie bepalend dient te zijn. Men dient dit goed in het oog te houden, omdat het ingrijpende consequenties met zich meebrengt voor de onderzoeksopzet: men moet vele maatregelen treffen om artefacten uit te sluiten en subjectiviteit in te perken. Middendorp heeft dit jammergenoeg niet gedaan.

In het onderzoek stond centraal, de wijze waarop individuen uiteenlopende politieke denkbeelden ordenen. De denkbeelden werden ontleend aan politieke ideologieën (deze ideologieën werden niet zelf onderzocht; zij leverden 'object' materiaal voor attitudes). Middendorp gaat ervan uit dat ik onder 'ideologie' de verkeerde zaken versta; hij wekt de indruk dat zijn opvatting de juiste is en de mijne niet. Deze mogelijkheid wil ik niet uitsluiten, maar ik

mis argumenten tegen mijn definitie. Voor een motivering van de keuze van ideologieën verwijs ik naar mijn boek. Dat het spectrum van ideologieën niet vrij is van willekeur staat wel vast, het is echter ook geenszins willekeurig. Over de inhoudsvaliditeit van de attitudentests kan men verschillend denken, het zij zo. Het is echter een misverstand te menen dat de overlap tussen de tests uit slordigheid van de onderzoeker voortkomt. Eerder is hier een historische verbondenheid van ideologieën in het geding alsmede het feit dat sommige ideologieën expliciet zijn over politieke middelen. (Overlap bevordert overigens de samenhang en vergroot daardoor de kans dat men een laag-dimensionale structuur vindt!).

Dat de tests een breed scala van denkbeelden weerspiegelen — hun voornaamste taak — lijkt mij buiten kijf.

Dat men naar een ordening zoekt door na te gaan welke samenhang er bestaat tussen afzonderlijk geoperationaliseerde denkbeelden, is iets wat Midden-dorp, ondanks alle eenvoud, niet begrepen heeft. Zijn zinsnede 'de indruk die overheerst is er een van een kunstmatige en arbitraire uiteenrafeling van 'ideologieën' en 'middelen' om daarna te proberen of men de brokken weer aan elkaar kan lijmen' klinkt in elk geval nogal verrassend. Er zijn meer uitlatingen die doen vermoeden dat hij met factoranalytisch onderzoek niet vertrouwd is. Deze uitlatingen, hoe 'kritisch' ook kan men moeilijk serieus nemen. Wat te denken van zijn stelling dat het domein waarbinnen men factoranalyseert homogeen dient te zijn? Een van de belangrijker punten die onbegrepen zijn betreft de overrepresentatie van factoren door variabelen: het is alleen mogelijk een factor te vinden wanneer er meerdere variabelen zijn die deze factor representeren. Een goed factoranalytisch onderzoek vergt dat men voor elke factor die zich zou kunnen manifesteren en die theoretisch relevant is, meerdere variabelen kiest (Pawlik, 1968), minimaal twee, maar liefst meer, vooral wanneer men (Humphreys, e.a., 1969) doelrotaties wenst uit te voeren. Overrepresentatie is een *noodzakelijke* voorwaarde voor het kunnen vinden van meerdere factoren, het is *géén voldoende* voorwaarde. Wanneer in het materiaal een ééndimensionale structuur aanwezig is, manifesteert die zich desondanks en des te overtuigender.

De overrepresentatie is o.m. van belang omdat zij de grondslag vormt voor de clusteranalyses. Wil men per ideologie een aantal homogene subtests vormen waarvan de score eenvoudig te bepalen is en welke een herkenbare inhoud hebben, dan is clusteranalyse een zeer geschikt middel (te prefereren boven factoranalyse). De wat arbitraire samenstelling van de clusters is voor dit doel geen enkel bezwaar; een 'random' keuze zou ook een bruikbaar resultaat opleveren. Dat de clusters niet van labels voorzien zijn, houdt hiermede direct verband. Het heeft weinig zin voor 37 ad hoc instrumenten, elk met een beperkte meetpretentie, evenzovele etiketten te bedenken, met de zekerheid in

het vooruitzicht dat deze de inhoud slechts ten dele zullen dekken: een korte beschrijving voldoet beter.

De opzet van mijn studie wordt gecompliceerd — en daarin ligt een belangrijk onderscheid met vroegere studies — door het onderzoek van politieke kennis. De kernvraag is, of kennis (blijkens voorafgaande factoranalyse ééndimensionaal) van invloed is op de relaties tussen attituden onderling. Pasklare methoden om deze vraag te beantwoorden ontbreken, maar door een stapsgewijze aanpak, gebaseerd op vergelijking van een groep met 'weinig' en met 'veel' kennis, is een eerste antwoord — het gaat om een exploratie! — wel te achterhalen. De binding tussen de attitudevariabelen werd onderzocht met de toets van Box. Middendorp, suggereert dat deze toets niet geëigend zou zijn omdat zij bij zeer geringe verschillen reeds een significante uitslag laat zien. Dat bij grote vrijheidsgraden een kleine F significant is, is duidelijk, doch waar het om gaat is hoe gevoelig de toets is voor geringe covariantieverschillen in het materiaal. Bij mijn weten is hierover zeer weinig bekend en zijn bewijzen noch ervaringsfeiten voorhanden om Middendorp's visie te staven. (De in het boek geformuleerde conclusie is achteraf onjuist gebleken: het is de groep met 'veel' kennis die een sterker binding laat zien; de vergissing berust op een onjuiste interpretatie van de determinanten). De differentiatie in de attitudesstructuur is onderzocht door vergelijking van eigenwaarden van principale componenten, welke een indicatie oplevert voor een gering verschil. Het definitieve oordeel over de invloed van kennis wordt eerst getrokken na een derde proef, de uiteindelijke factoranalyse, welke laat zien dat tussen beide subgroepen verschillen bestaan die met doelrotatie niet naar bevrediging weggewerkt kunnen worden. Methodologisch lijkt mij deze gang van zaken volstrekt aanvaardbaar. De gevolgtrekking dat kennis inderdaad een moderator-effect uitoefent op de attitudesstructuur, lijkt mij dan ook gerechtvaardigd. Zeker als men acht slaat op het voorbehoud dat wordt gemaakt.

De factoranalyses hebben niet het eenvoudige resultaat opgeleverd waar men als onderzoeker op hoopt. In tegendeel, de uitkomsten zijn complex gebleken en een definitieve oplossing kon slechts na beproeving van verscheidene rotaties worden aangegeven. Middendorp schijnt ervan uit te gaan, dat dit alles opzet is, dat duistere kunstgrepen mijnerzijds van de complexe resultaten oorzaak zijn. Hij verwijst in dit verband naar het zijns inziens ontoelaatbare gebruik van referentievariabelen bij de analyse en naar 'obscure' grafische rotatie. Zijn gemor neemt niet weg dat deze beide praktijken bij factoranalytisch onderzoek heel gebruikelijk en bovendien volkomen verantwoord zijn. Men raadplege de genoemde literatuur, of willekeurige andere publicaties over factoranalyse. Commentaren als 'dit lijkt natuurlijk nergens op' ten spijt, zijn de analyses geheel volgens de geldende regels verlopen. Bovendien worden de resultaten ervan in het boek haarscherp omschreven, zodat de lezer die met

mijn oplossingen niet gelukkig is ze kan controleren en kan nagaan of andere oplossingen wellicht toch niet beter zijn. Wie b.v. met Middendorp het verschil in structuur als functie van kennis wenst te negeren, zou een analyse in de totale groep kunnen verrichten. Het boek geeft hiervoor de benodigde gegevens. (Middendorp vermeldt aan het eind van zijn beschouwing dat het ruwe materiaal van mijn onderzoek in het Steinmetzarchief is opgeslagen en beschikbaar is voor secundaire analyse. Naar het resultaat van een dergelijke analyse ben ik uiteraard zeer benieuwd, al moet ik zeggen dat het mij niet zal verbazen als een of andere 'ééndimensioneel' tot de conclusie komt dat er slechts één fundamentele dimensie is. Het recept voor het bereiken van een dergelijk resultaat is bij mij op aanvraag verkrijgbaar).

Wat Middendorp's kritiek betreft moet ik het hierbij laten. Rest mij een opmerking te maken over zijn methode van recenseren. Naar mijn mening had hij er beter aan gedaan (1) de besproken tekst te lezen, met inbegrip van de referenties (2) zich methodologisch te informeren alvorens commentaar te leveren (3) beweringen achterwege te laten die hij niet kan staven.

Literatuur

- Humphreys, L. G., e.a., Capitalization on change in the rotation of factors. *Educ. of Psychol. Msmt.*, 1969, 20, 259-271.
- Middendorp, C. J., Boekbespreking, *Sociol. Gids*, 1976, 5, 319-324.
- Pawlik, K., *Dimension des Verhaltens*. Bern, 1968.
- Roe, R. A., *Links en rechts in een empirisch perspectief*. Amsterdam, 1975.